

BIBLIOTEKA
SHTETIT

8JH-32

L89

PIRO LOLI

TREGIME

I DHJETI
NGA TANET

814-32

L 89

PIRO LOLI

I DHJETI NGA TANËT

— tregime —

1982

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

I DHJETI NGA TANËT

Treni fishkëlleu dhe vagonat u tundën si me përtim. Në qiell lodronin ca re të lehta, të lehta dhe unë ndjeja një gëzim të brendshëm; ashtu kot, por më pëlqente të ëndërroja.

Ai hyri në kabinën tonë dhe kërkoi vend për t'u ulur.

— Uluni — i tha studentja që mbante dispensën në dorë.

Burri zuri vend në anën time. Ishte i gjatë, pak i hollë dhe rrinte si i ngrirë. Kjo dukej nga lëvizjet e ngadalshme që bënte. Pas pak burri futi dorën në xhëp dhe nxori paqetën e cigareve.

Vura re se dorën e kishte të djegur nga ana e brendshme e pëllëmbës.

Nuk e shikoja dot në fytyrë. Se si më vinte. Faqen e kishte të djegur dhe syrin pak të mbyllur në kënd ngaqë lëkura i ishte djegur dhe i ishte mbledhur.

Më dukej sikur do ta fyeja po ta shikoja drejt në fytyrë. Sytë pa dashur më vinin tek ajo lëkura e hollë dhe e ndritshme e faqes dhe te syri pak i mbyllur.

Ai më zgjati paqetën. Unë mora cigaren dhe nxitova t'ja ndizja.

— Nga je? — më tha.

— Nga Gjirokastra.

— Po ti?

— Nga Borova.

— Ë, hë, nga Borova...

— Ke qenë në Borovë?

— Jo, por kam dëgjuar për Borovën, Borova martire... Edhe këtë javë transmetoi radioja diçka për martirizimin e Borovës.

Unë e vështrova prapë plagën e faqes me lëkurën e hollë dhe ndjeva dhembje.

Kishte ngulur sytë nga dritarja dhe dukej sikur

numronte shtyllat që kalonin njëra pas tjetrës me shpejtësi.

— Domethënë ke dëgjuar ë... — përsëriti pas një heshtjeje. — Por nuk e ke parë, s'i ke njohur ata... S'ke ndjerë... S'të ka dhembur...

Unë i dhashë cigare dhe ai filloi të tregonte.

Ashtu copa-copa i lidhte mendimet. Ne të tjerët duhet t'i merrnim me mend disa gjëra se nuk e pyesnim dot. Nuk ishte gjë e lehtë ta pyesje si i qenë vrarë nëna, babai, vëllai, gjithë familja e tij.

«Gjermanët hynë në fshat duke vrapuar me automatikë nëpër duar. Më të hyrë, ata dogjën ca grumbuj me duaj dhe një arë me elb që nuk ishte korrur.

Në oborrin tonë hynë me breshëri plumbash. Siç duket dikush u kishte thënë që xhaxhai im ishte komisar. Ndaj u futën te ne aq të tërbuar.

Dhe atë ditë për disa minuta i vranë të tërë. Po, po, të tërë sa gjetën në shtëpi. Ata më vranë prindërit. Më vranë vëllanë. Më vranë motrën. Më vranë nusen e vëllait me tre fëmijë...

Nënë time plakë dhe një vajzë të vogël të vëllait i kanë shpuar me bajonetë...»

Unë me dy studentet që ishim në kabinë shtangëm nga ky rrëfim i papritur. Ai tregonte dhe gati në çdo fjalë shtrëngonte nofullat dhe një muskul i lëvizte në faqen e djegur.

Heshtje. Edhe ne heshtëm. Më rëndonte shumë heshtja. Ndjeja dhembje për këtë njeri që kishte humbur krejt familjen.

Ai kujtonte atë ditë...

«Në një dhomë ata gjetën nusen e vëllait me tre fëmijët.

Me një breshëri vranë dy fëmijët. Me një breshëri. Me një lehtësi të tillë sikur të shtinin kot mbi disa gurë të ngritur.

Nëna e tyre lëshoi një ulërimë dhe ju vërvit gjermanit në grykë. Por këmbët ju prenë ngaqë e shpoi plumbi dhe ra mbi fëmijët në atë pellg gjaku.

Edhé në çastet e fundit të jetës, ajo kërkonte fëmijët. Donte t'u prekte kokën, fytyrën, t'i mbante atje afër vetes.

I gjeti dy me duart që i dridheshin. Njërin nuk e gjeti. Cili mungonte vallë? Ata e kishin shpuar me bajonetë vajzën e vogël dhe e kishin nxjerrë në korridor...

Këto ishin vetëm disa çaste. Kjo ndodhi aq shpejt... , aq shpejt...

Babai im, plak njeri, kishte dalë nga dhoma dhe, duke mbajtur shkopin e tij me të dyja duart, ja kishte veshur njërit pas kokës. Gjermanit i plasi gjaku mbi qafë dhe mbi uniformë.

Ai e ngriti prapë shkopin por e vranë. Sikur ju këputën këmbët të shkretit plak, ashtu ra... por shkopin e ngriti prapë dhe me tëra forcat e fundit e vërviti mbi trupin e një gjermani tjetër.

Unë e mbaj mend shkopin e babait. Në krye të shkopit ai kishte gdhendur një shqiponjë me krahë të hapur.

I mbaj mend edhe grindjet e dy vajzave të vëlait për atë shkop të lëmuar, të thantë. Grindeshin kush ta merrte. I shkreti baba, u thosh se do ta merrte ajo që do të pastrohej më bukur. Dhe ato rrinin të dyja te pasqyra, laheshin e kriheshin për të fituar shkopin.

Ajo e vogla... eh, sa e bukur! Ka pasur sy të kaltër, të kthjellët... babai ja jepte më tepër shkopin asaj tjetrës. Ndërsa këtë bukuroshen e merrte në duar dhe e përkëdhelte.

Yllka, kështu e kishte emrin, e përqafonte gjyshin dhe i thoshte:

— Gjysh, pse nuk i heq mustaqet si babi?

— Jo — i thosh ai — po t'i heq mustaqet unë vdes. Do ti, Yllka, të vdesë gjyshi?

— Jo, mos i hiq — i thosh Yllka. — Lëri të të bëhen kaq, kaq fare — dhe hapte krahët, pastaj e përqafonte fort dhe i thosh:

— Gjysh, unë të kam xhan mu këtu, këtu — duke treguar gushën e saj të bardhë — po kur do ma japësh shkopin mua?..

— Diku kam lexuar — tha një studente — për viktimat e fashizmit... Në Zvicër qe një familje që kishte humbur shtatëmbëdhjetë vetë...

«Nëna në ato çaste rrëmbeu një gotë dhe i ra njërit nga gjermanët. Mu në fytyrë i ra. Pastaj ata...

Vëllanë e vranë te shkallët. Ai ishte në punë, në të korra. Erdhi me drapër në dorë të mbronte familjen. Por njëri që rrinte në shkallë me automatik në dorë e qëlloi... Mua më kujtohet si sot ajo fytyrë. Ishte i veshur bukur, me uniformën e ushtarit gjerman, me gravatë të zezë. Ai qëllonte dhe dridhej. Hapte dhëmbët sa kohë që vazhdonte breshëria. Pastaj shante. Shante me një gjuhë të ashpër, të egër sikur thyente degë rrapi. Edhe vëllain tim e shau. E vrau dhe e shau. Me atë gjuhën e ashpër «Krrrau, krrrau!» sikur thyente degë të thata rrapi...

Po motra dhjetë vjeçe ishte. Ajo i binte violinës. Ja kishte mësuar xha Lamja. Xha Lamja kishte bërë shkollën jashtë shtetit dhe i binte violinës. Ai thosh për motrën se do të bëhej artiste... Motra këndonte bukur dhe i binte violinës. Babai shiti një dem dhe xha Lamja i bleu violinë... Motra ngrihej herët në mëngjez. Ajo na e mbushte mëngjezin me tinguj,

me zëra të ëmbël. Babai, i kërkonte gjithnjë këngën e Selam Musait.

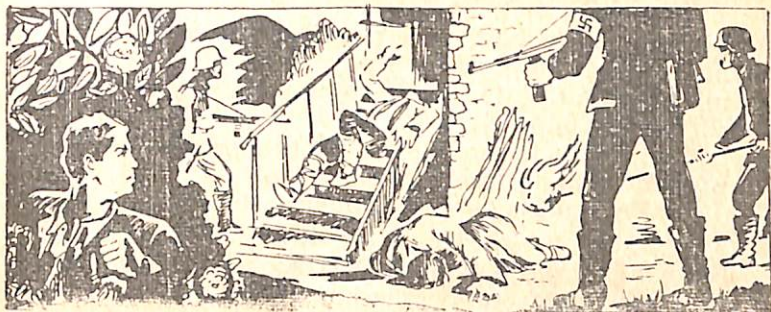
Unë atëhere isha 15 vjeç.

Kur erdhën ata, unë u futa në mes të trëndafilave. Kemi pasur ca trëndafila të mëdhenj në fund të oborrit. Ata çelnin trëndafila të mëdhenj të kuq. Motra merrte mëngjez për mëngjez nga një tufë trëndafila.

Unë u struka në mes të trëndafilave. Kur dëgjova gjithë ato armë e ulërima në shtëpi, desha të ulërija, po nuk ulërija dot. Nuk më dilte asnjë fije zëri. Ndjeva se trupi më ishte ftohur. Sytë m'u veshën dhe nuk dalloja asgjë. Një dëshirë e madhe e domosdoshme më thoshte që të bërtisja, të ulërija, të qaja. Por jo. Nuk qaja dot. Lotët nuk më dilnin. Ata ishin tharë. Edhe zëri ishte ngjirur. Frikë nuk kisha. Bile doja të vritesha bashkë me të tjerët.

Pastaj i vunë zjarrin shtëpisë. E spërkatën brenda dhomë më dhomë me benzinë. Të gjithë thoshnin një fjalë «foko, foko, foko». Kështu më duket. Spërkatën gjithshka. Edhe të vrrarët brenda. Edhe trupin e vëllait të shkallët. Edhe enët e kuzhinës. Edhe violinën e motrës varur në mur. Edhe oborrin. Edhe trëndafilat... «Foko, foko, foko...», bërtisnin të tërë ata. Gjithshka mori flakë, shtëpia, oborri, të vrrarët, trëndafilat. Edhe unë kisha marrë flakë. U ndeza këtu, këtu, këtu». — Dhe tregonte dorën, ijet, supin, faqen, ballin...

Pas asaj dite më mori një fqinjë në shtëpi. Nuk mbaj mend sa ditë shkova me këto plagë të djegura. Por mua nuk më dhimbnin plagët. Më dhimbte shpirti thellë, thellë. Natën më dilte gjumi. Bërtisja në gjumë. Shikoja ëndrra të llahtarshme. Në fillim shikoja vetëm një ëndërr: Një gjerman i gjatë me flo-

kë të ngatërruar, me gravatë të zezë në njerën dorë mbante një urë të ndezur në tjetrën një bajonetë të larë me gjak. Ai më ndiqte nga pas dhe unë vrapoja në një rrugë të ngushtë, pa krye. Një gjerman tjetër me sy të kuq si dy thëngjij të ndezur më priste rrugën... Dhe unë bërtisja në gjumë me lemeri. Teto Olimbia zgjohej dhe më vinte te jastëku. Unë mërmëritja nëpër gojë dhe balli më mbulohej me djersë. Ajo merrte një peshqir të lagur dhe më ftohte ballin. Po mua nuk më zinte gjumi. Unë qaja. Qaja fshehtas, sepse nuk doja që të më shihte teto Olimbia. Një herë më pa dhe qau. Qau shumë. Ato net... Pasi më dilte gjumi unë bisedoja me nënën, babain, motrën, me të gjithë ata që u dogjën. Asnjërin nuk e përfytyroja dot me saktësi. Do të isha i lumtur ta kujtoja fytyrën e nënës. S'ka gjë, ashtu të vrarë.

... Por ata i dogjën trupat e tyre. Dhe unë nuk i merrja dot me mend si mund të dukeshin... Mundohesha t'i përfytyroja të gjithë si qeshnin, si i kishin sytë... Për çudi dy vajzat e vogla të vëllait i

përfytyroja te pasqyra kur kriheshin. Ajo e vogla më thosh gjithnjë në vesh: «Pa shih, a nuk jam unë më e bukura!? Mua më takojnë edhe shkopi i gjyshit, dhe violina e tezes...»

Ai ishte zhytur tërësisht në mendimet e tij. Instinktivisht thithte cigaren.

— Po komisari — tha studentja bionde...

— Ai u vra në Mal të Zi. E zuri luftën që nga Borova deri në Mal të Zi. Nga shokët e tij pat ardhur një letër, ku betoheshin se do t'ja merrnin hakun.

Kjo letër nuk gjeti asnjë njeri në shtëpi. Kush do të derdhte një lot?! Por befasi m'u shfaqën shokët e tij. Një fjalim i zjarrtë në kompani a batalion. Lot të nxehtë nga sytë e shokëve. Betimi. Ndonjë bre-shëri armësh!

Pastaj hakmarrja. E tmerrshme, e egër!

... Nëntë vetë nga një familje! Nëntë...

— Dola partizan. Në batalion e ndjeva veten më mirë — vazhdoi ai. — Atje kishte edhe të rinj të tjerë. Njëri ishte 12 vjeç. Mua më shikonin me vërejtje dhe tregonin dashuri. Kur më shikonin mua më dukej sikur thoshin të gjithë: «Ja, ky është ai djali që ja kanë vrarë gjithë familjen».

Një herë foli komandanti i batalionit për mua. Foli shumë. Unë rrija në rresht me të tjerët. Të gjithë rrinin gatitu. Se kështu rrinim në rresht, gatitu, me kokën drejt. Komandanti fliste dhe herë-herë batalioni ngrinte grushtin përpjetë. Një grusht të vetëm. Një grusht të vetëm dhe brohorima shpërthen-te nga gjoksi i batalionit.

Komandanti më fali një automatik. Automatikun e tij me qytë metalike.